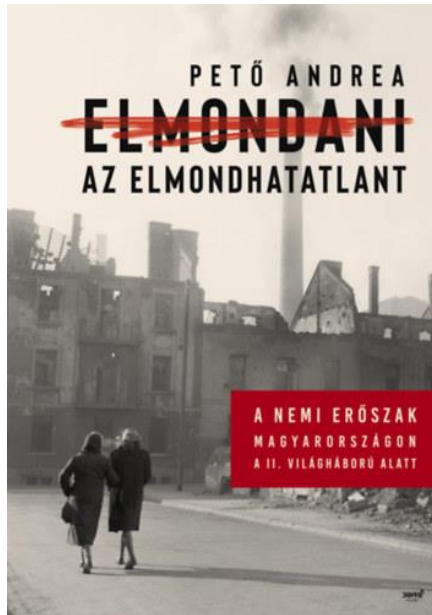

**Pető Andrea: Elmondani az elmondhatatlant.
A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt.**
Jaffa Kiadó, Budapest, 2018, 278 oldal.

Méltán váltott ki nagy érdeklődést és népszerűséget Pető Andrea, a Közép-európai Egyetem történész egyetemi tanára, az MTA doktora könyve, amely óriási kutatómunkán alapszik. Különböző nézőpontokból közelíti meg az oly sokáig kerülendő, tabutémának számító, második világháborús nemi erőszak történetét Magyarországon, amit külföldi esetekkel hasonlít össze. A szerző 1996 óta foglalkozik a témakörrel, művében nyolc nagyobb fejezetben mutatja be a mostanáig feltárt anyagot. A bevezető rész módszertani és elméleti kérdésekkel foglalkozik. Szól a kutatás rendkívüli nehézsége-

iről, a források, dokumentumok hiányosságairól, az áldozatok hallgatásáról, és annak miértjéről. A szerző kiemeli, hogy a nemi erőszak vizsgálatához főként külügyi, közigazgatási, katonai, egészségügyi, bűnügyi és egyházi írott forrásokon keresztül juthatunk el. A fellelhető dokumentumok mennyisége viszont alacsony, a szovjet hatóságok utasítására a legtöbbet megsemmisítették, vagy meghamisították, sok esetből csak némi részlet maradt fent az utókor számára, így óvatosan kell őket kezelni. Az oroszországi katonai levéltárak részlegei pedig sajnálatos módon a mai napig el vannak zárva a kutatók elől. Épp ezért még nagyobb jelentőséggel bírnak a szóbeli források, a túlélők visszaemlékezései. Ám csekély az olyan interjúk száma, amelyek személyesen az áldozatokkal készültek, a legtöbb esetben a történeteket mások (szemtanúk, rokonok) mesélték el. Pető Andrea kifejti, hogy a háborús nemi erőszak kérdéskörét illetően kétféle értelmezés létezik a köztudatban. Az egyik az intencionalista, mely szerint a nemi erőszakot a felsőbb hatalom bosszúból, elégtétel gyanánt használja az egyes népcsoportokon. Míg a strukturális megközelítés azzal érvel, hogy minden katona követhet el nemi erőszakot hatalmuk megerősítéseként. A szerző a kötetben az intencionalista,

vagyis a leegyszerűsítő elemzés veszélyei mellett érvel, mert ezzel a kérdés elveszíti komplex megértésének lehetőségét.

A következő fejezet a háborús nemi erőszak történetírásának történeti áttekintésével foglalkozik. Kiderül belőle, hogy a háborús erőszak nem feltétlenül a háborús konfliktus velejárója, és nincs is jelen minden esetben. A kutatók 1970-től kezdtek ilyen irányú vizsgálatokat végezni. Az első ismert, publikált mű e témában Susan Brownmiller könyve, amelynek sajnos a mai napig nincs magyar fordítása. A kommunista érában igyekeztek nem tudomást venni a jelenségről, ezért Magyarországon csak az 1989-es rendszerváltás után vált nyitottá és kutathatóvá a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszak története. Pető Andrea szerint ehhez a társadalmi nemek kései intézményesülése is hozzájárult, mivel nem voltak megfelelő kutatóintézetek.

A szerző külön fejezetben tekinti át a magyarországi orosz megszállásokat. Szól az ország 1849-es, 1914–15-ös, 1944–45-ös és 1956-os megszállásáról. Nem minden invázió volt egyforma, és a lakosság emlékezetében is másképpen maradt meg. A legszörnyűbb emlékeket a Vörös Hadsereg második világháborús bevonulása okozta, a szovjeteket legtöbbször barbár hordához hasonlították. Pető Andrea megjegyzi, hogy a német propaganda híreszteléseinek köszönhetően a magyar lakosság, kiváltképp a nők, már előre tartottak,

féltek a szovjet katonáktól. A korszakot átélte idősebbektől magunk is sokszor hallhattunk olyan történeteket – ahogyan a szerző is említi –, hogy a fiatal lányokat rossz, ócska ruhába öltöztették, bekötötték a fejüket, esetleg sántítást szimuláltak velük, hogy ez által idősebb asszonyoknak tűnjenek, vagy inkább bújatták, hogy ki sem jöve a házból, így kerüljék el a szovjet katonák erőszakoskodását.

A mű tárgyalja a szovjet hadsereg „felszabadító” vagy „megszálló” jelenlétét, illetve kitér a német-szovjet „kettős megszállás” elméletére is. A sajtó a felszabadító és megmentő Vörös Hadsereg bejövetelét harsogta, mely elhozta a várva várt békét, ehelyett a helyi lakosságnak számos atrocitással, a katonák kegyetlenkedésével, fosztogatásával, deportálással és kényszermunkával kellett szembenéznie. A legtöbb túlélő negatív emlékeket őriz a Vörös Hadseregről, persze mindig akadnak kivételek, s voltak olyan esetek, amikor egy magasabb pozíciójú tisztnek köszönhette a család, hogy a fegyelmezetlen katonák nem törtek rájuk.

Pető Andrea vizsgálja azt a kérdést is, hogy a Vörös Hadsereg miért nem követett el minden egyes megszállt területen tömeges nemi erőszakot. A szerző megállapítása szerint ebben nagyon fontos szerep jutott a katonai vezetésnek, és annak hogy a katonák milyen instrukciókat kaptak. Valószínűleg abban, hogy Jugoszláviában, Bulgáriában és Csehszlovákiában nem történt olyan mér-

tékű nemi erőszak, mint Magyarországon, az is közre játszott, hogy őket a Szovjetunió baráti országai-ként kezelték, továbbá összekötötte őket a közös szláv nyelv, melynek köszönhetően könnyebben meg tudták érteni egymást. Ezzel szemben a magyarok Németország, a gyűlölt fő ellenség hű csatlósai voltak a háborúban. Ezen kívül a szerző megjegyzi, hogy a katonák száma és a hadműveletek elhúzódása is meghatározta az elkövetett nemi erőszakok nagyságrendjét. Ehhez még hozzájárult a harcokban kifáradt sereg boszszúvágya, továbbá az, hogy a vezetés igyekezett szemet hunyni és eltitkolni a megtörtént eseteket, valamint hogy a magyar közigazgatási rendszer teljesen összeomlott, így a védtelen nők teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek.

Mindezek után a szerző bemutatja a háborús nemi erőszakok típusait, és azok értelmezéseit. Megjegyzi, hogy a nemi erőszak okait kétféle módon lehet értelmezni:

- archaikus-patriarchális, amikor a háborúban kifáradt katona birtokba veszi a nőt, a női testet, ezáltal érzéti magasabbrendűségét, és okoz kárt az ellenséges férfi tulajdonában. Sztálin szerint ebben nincs semmi különleges, hisz a katonának, akik életüket áldozzák a hazáért, másokért, joguk van a kikapcsolódásra.

- ideológiai-nemzeti, miszerint a női test az egész nemzeti kö-

zösséget jelképezi, így a rajtuk elkövetett erőszak az egész nemzet legyőzését jelenti.

Külön fejezet foglalkozik az elkövetett nemi erőszakok következményeivel is. Ide sorolhatóak a különböző testi (gonorrhoe, szifilisz) és lelki (depresszió, PTSD, függőségek) megbetegedések, teherbe esések, abortuszok és az erőszakból született gyermekek. Sajnos a kutatók a mai napig nem tudnak biztos szám adatot közölni az elkövetett nemi erőszakokat illetően, a források hiánya miatt csak becslésekre lehet hagyatkozni. Emellett Pető Andrea felhívja a figyelmet arra a fontos tényre is, hogy hány nemi erőszaknak számít az, ha egy nőt egymás után több katona is megerőszakol. A szovjet katonákra pedig jellemző volt, hogy csoportosan, lerészegedve fogták le, és becstelentették meg a nőket. A megmaradt tisztiorvosi jelentések, kórházi anyagok, a nemi gondozók adatai alapján lehet számszerű következtetésekre jutni, viszont a legtöbb eset (ahol nem állt fent terhesség vagy nemi betegség veszélye), nem került be hivatalos nyilvántartásba, így azok a feledés homályába merültek. Magyarországon az 1945. február 14-ei rendelkezés engedélyezte az ingyenes művi terhesség megszakítást. De mit érezhetett egy megerőszakolt nő, akinek a traumán túl szembesülnie kellett azzal, hogy teherbe esett? Mi befolyásolta a döntését? A szégyen elkerülése, a gyűlölet vagy a gazdasági nehézség, amivel szembe kellett néznie? Ez na-

gyon bonyolult kérdés, s még érzékenyebb téma az erőszakból fogant gyermekek sorsa. A szerző bemutatja a külföldi kutatások eredményeit, viszont megjegyzi, hogy magyarországi viszonylatban nagyon keveset tudni az erőszakból született gyermekekről. A szerzőnek lehetősége adódott egy olyan testvérpárral beszélgetést folytatnia, amelynek az édesanyja erőszakból született, ami által mi is megismerhetjük személyes történetüket. A műben szó esik háborús prostitúcióról, azon nőkről, akik védelemért, biztonságért, vagy anyagi javakért önként kezdeményeztek szexuális kapcsolatot a megszálló katonákkal, továbbá – nemzetközi viszonylatban – a kollaborációval vádolt nők megbüntetéséről.

Az áldozatok leggyakrabban a hallgatást választották, mivel fájdalomnak találták a történekről mesélni, felidézni az emlékeket. A szégyenérzet miatt a legtöbb áldozat inkább nem beszélt róla, sokszor még családon belül sem, titokban tartották, s igyekeztek elfelejteni, amit át kellett élniük. Pető Andrea megállapítja, hogy a nemi erőszak elmeséléseire jellemző a sematikusság, ugyanazok az elemek, kifejezések ismétlődnek. A szerző felhívja a figyelmet a korai interjúkészítés problematikájára. Az interjúk többsége kronologikus, személytelen élettörténet-elbeszélés, amelyek előre megadott kérdéssor alapján készültek, így a részletek, a megélt érzések nem kerültek a felszínre.

A szerző összehasonlítja a témában megjelenő külföldi és hazai

szépirodalmi műveket, regényeket, naplókat, fényképeket, filmeket, és online tereket, amivel még teljesebb képet fest a nők megerőszkolásának tematikájáról. A műben többször szó esik két magyar filmről: Sára Sándor 1996-ban bemutatott *A vád c. felkavaró filmjátékáról*, mely középpontjában egy tanyán élő magyar család kálváriája és a „felszabadító” szovjet katonák állnak. A film viszonylag sok negatív kritikát és korábban kevés figyelmet kapott. A másik Skrabski Fruzsina *Elhallgatott gyalázat* című dokumentumfilmje, amely szemtanúkat, történészeket, szakembereket, pszichológusokat szólaltat meg a szovjet katonák magyar nőkkel szembeni erőszakosságáról. A 2013-as film már sokkal nagyobb célközönséget ért el, és nagyobb visszhangot, vitát váltott ki az emberekben.

Az olvasó mindezeket túl képet kaphat a dél-koreai „komfortnők” helyzetéről, akiket a japán birodalmi hadsereg kényszerített szexuális rabszolgaságba. A túlélők aktív harcosai voltak az emlékezetpolitikai küzdelemnek, így a 1990-es években megvalósulhatott az áldozatok pénzbeli kárpótlása, a későbbiekben megtörtént a japán kormány hivatalos bocsánatkérése, s a 2000-es években több emlékműzeumot nyitottak és emlékművet állítottak fel a komfortnők tiszteletére. Pető Andrea a magyarországi kommunizmus áldozatainak emléket állító emlékmű tervének hiányossága mellett érvel, melyből láthatatlanok maradnak azok a nők, akik nemi erőszak áldozataivá váltak.

A könyv utolsó fejezete a kérdés újszerű megközelítését kezdeményezi. A szerző többször említi, hogy a kutatás legnagyobb nehézségét az oroszországi levéltári források hozzáférhetetlensége okozza, ezért az interneten fellelhető orosz nyelvű anyagokhoz nyúl, s ezáltal próbál betekintést adni arról, hogy az orosz ajkú emberek milyen információkhoz juthatnak a világhálón. Vizsgálja a különböző internetes oldalakra, blogokra írt cikkeket, bejegyzéseket, s azt hogy azok milyen reakciókat, vitákat, kommenteket váltottak ki az olvasókból. Megállapítja, hogy növekszik a téma iránti érdeklődés, s az Oroszország és Ukrajna közötti viszony elmérgesedése is hozzájárult ahhoz, hogy kritikusabb szemmel nézzék és vélekedjenek a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszakról.

Pető Andrea kötete többoldalú elemzéssel és értelmezéssel, nemzetközi kontextusba helyezve ad átfogó

képet a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszak történetéről. A mű szépen felépített, jól értelmezhető, egyszerre tudományos és olvasmányos, a nem szakmabeliek számára is kiemelten érdekes és értékes lehet. A kommunista korszakban a megerősített nőknek nem volt lehetőségük kiállni magukért, hogy elmeséeljék a velük történeteket, s a mai napig elmaradt a magyar nők jogi igazságtétele, kompenzálása. Pető Andrea műve tudományos eredményein túl hozzájárul ahhoz is, hogy az elhallgatott és igazságtalanul elfeledett áldozatoknak méltó emléket állítson.

Orosz Júlia
történész, doktoranda
Debreceni Egyetem